

Sveriges museum om Förintelsen, SOU 2020:21; remiss från Malmö Universitet

Malmö Universitet ställer sig mycket positivt till inrättandet av Sveriges museum om Förintelsen och har med intresse tagit del av betänkandet kring etablerandet av ett sådant.

Bakgrunden som utredningen redogör för är synnerligen relevant och behovet av ett sådant museum i Sverige är välargumenterat. I skrivande stund finns det i Sverige, och internationellt, omfattande samlingar av både fysiskt material och berättelser. Dessa behöver, i enlighet med utredningen sammanställas, systematiseras och presenteras så att det tillgängliggörs för allmänhet, utbildning och forskning. Det är också, vilket betonas i utredningen, angeläget att skyndsamt samla in berättelser och föremål från de överlevande som ännu är vid liv, men det är också viktigt att samla in berättelser från barn och barnbarn till överlevande för att därigenom lyfta fram generationsperspektivet och betydelsen av Förintelsens kulturarv i ett längre tidsperspektiv för såväl enskilda som grupper.

Framförallt är det viktigt att inleda och vidmakthålla en dialog med de överlevande och deras efterlevande för att ta del av deras erfarenheter av att leva före, under och efter Förintelsen. Malmö Universitet vill framhålla att det är av största vikt att de överlevandes liv såväl före men framförallt efter Förintelsen dokumenteras. Några sådana samlingar, som fokuserar de överlevande som människor, med ett liv före, under och efter Förintelsen finns inte i Sverige idag. Ett Museum om Förintelsen i Sverige bör därför belysa ankomsten, men också integrationen/icke-integrationen av de överlevande och deras vidare liv i Sverige eller andra länder. Med en sådan utgångspunkt blir det även möjligt att exempelvis lyfta fram och problematisera olika grupper av överlevandes specifika erfarenheter och att belysa Förintelsen och dess konsekvenser från ett svenskt perspektiv.

I betänkandet finns genomgående ett starkt diskursivt fokus på offerperspektivet och i särskilt hög utsträckning den judiska erfarenheten. Detta kan möjligtvis förklaras med utredningsdirektivet att museet i första hand ska belysa Förintelsen ur ett svenskt perspektiv. Eftersom romer inte tilläts flytta till Sverige förrän 1954 kom i princip inga romska överlevare till landet innan dess, och därmed är mängden historiskt källmaterial och samtida berättelser från denna grupp begränsat i en nationell kontext. Icke desto mindre betonas också vikten av att dokumentera såväl romska som funktionsvarierades och hbtq-grupperns minnen och erfarenheter. Ibland känns det som om dessas viktiga perspektiv är något som i stället för att sammanflätas med det judiska bara adderas till det, även om utredningen föreslår en särskild satsning på insamlandet av romska berättelser. Offerperspektivet tenderar också att skymma de viktiga frågorna om Förintelsens förutsättning, drivkrafter och genomförande, så som de belysts av exempelvis den tyske historikern Hans-Ulrich Wehler.

Utredningen pekar bland annat på vikten av internationella samarbeten och nätverksbyggande med museer i andra länder, vilket är positivt. I ett sådant

Postadress

Malmö universitet
Fakulteten för lärande och samhälle

Besöksadress

Telefon

Fax

E-post

mats.greiff@mau.se

Webb

www.mau.se

sammanhang är det emellertid av stor betydelse att Sveriges museum om Förintelsen profilerar sig och inte bara blir ett Förintelsemuseum i mängden av många andra. Ett sätt att profilera sig skulle kunna vara att sträva efter att skapa en helhetsförståelse inom museets olika verksamheter – förmedling, utbildning och forskning – där Förintelsen ses som en komplex företeelse med det judiska folket i centrum men med ett flertal olika offerkategorier för nazismens politik och ideologi. Även om den judiska erfarenheten är central bör museet kunna tydliggöra hur mördandet av olika grupper människor hänger samman utifrån nazisternas ideologi och konkreta handlande, i stället för att betrakta fenomenen som parallella handlingar.

Inom historisk forskning är det välkänt att studier av offren också kräver studier av förövarna för att händelser ska kunna förstås och förklaras. Härvidlag går det att anknyta till ekonom-historikern Eugene Genoveses klassiska formulering: För att förstå slaveriet måste man förstå slavägarna. På samma sätt måste man förstå nazismen och förövarna för att förstå Förintelsen och dess konsekvenser. Båda sidorna av myntet måste således belysas – även om den givna utgångspunkten bör vara överlevnads och offrens perspektiv – för att helheten ska kunna förstås. En annan aspekt är att lägga mer tyngd åt det motstånd som fanns mot nazismen och de många insatser som gjordes till exempel genom räddningsaktioner i Skåne och i Värmland för att försöka förhindra mördandet av människor i de nordiska grannländerna.

Med utgångspunkt i dessa resonemang tillstyrker Malmö Universitet förslaget att avsätta särskilda resurser för att samla in romska berättelser. Därtill behövs det också samlas in material som berör funktionsvarierade, hbtq-människors och politiska fångars erfarenheter från Förintelsen, så att en helhetsbild kan skapas. Eftersom varje samling är eller blir ett barn av sin tid bör det också bedrivas en omfattande insamlingsverksamhet från så många överlevande och efterlevande – från olika kategorier – i Sverige eller med anknytning till Sverige som möjligt.

Organisationsform

Utredningens huvudförslag är att Sveriges museum om Förintelsen ska organiseras som en egen myndighet och inte bli en del av en redan existerande. Att exempelvis inordna museet i Forum för levande historia eller i ett Raoul Wallenberg Center framstår i enighet med utredningen som mindre lämpligt. Malmö Universitet resonerar på ett liknande sätt, men skulle vilja se att frågan om myndighet kontra stiftelse diskuteras ytterligare. Stiftelseformen avfärdas ganska snabbt av utredningen som menar att myndighetsformen av olika skäl är att föredra. Det finns emellertid en osäkerhetsfaktor i myndighetslösningen. Vid en i framtiden förändrad politisk karta i Sverige kan en politisk majoritet lägga ner en myndighet med i stort sett omedelbar verkan. Detta gjordes exempelvis efter regeringsskiftet 2006, då en nyttillträdd regering av politiska skäl abrupt lade ner Arbetslivsinstitutet. En fristående stiftelse kanske kan vara en garanti för att upphörande av verksamheten inte sker lika enkelt efter det att det politiska landskapet förändrats.

Om det blir en myndighet tillstyrker Malmö Universitet att den styrs av en styrelse med företrädare för civilsamhället och forskarsamhället.

Malmö Universitet tillstyrker också att det inrättas ett forskningsråd bestående dels av internt anställda vid museet, dels av ledamöter från det nationella och internationella forskarsamhället utanför museet.

Det är av stor betydelse att insamlingsarbete – med tanke på överlevares höga ålder – startar så snart som möjligt. I senare skede kan också berättelser från andra- och tredjegenarationen systematiskt samlas in. Därvidlag kan närliggande högre lärosäten med kompetens inom ”oral history” kopplas in i arbetet med att samla in minnesberättelser.

Forskningsanknytning

Malmö Universitet ser positivt på att det, så som utredningen förespråkar, skapas förutsättningar för att museets verksamhet får en stark forskningsanknytning. Detta möjliggör att det kan bedrivas kvalificerad forskning i samverkan mellan museet och närliggande universitet eller högskolor med både relevant ämnesmässig, teoretisk och metodologisk kompetens. Att arbeta med ”oral history” är ett specifikt utpräglat perspektiv som kräver stor erfarenhet, om resultatet ska bli lyckat och vetenskapligt hållbart. Det finns vid Malmö Universitet en nationellt och internationellt sett stor samlad erfarenhet av, och kompetens att arbeta med, ”oral history” i synnerhet i relation till underordnade grupper i samhället, som exempelvis flyktingar och överlevande. Det finns individuella kompetenser runt om i landet, men ofta inte samlade i en enda miljö. Därför är Malmö Universitet en för museet fruktbar samarbetspartner, inte bara när det gäller att samla in berättelser om och tillsammans med överlevande, utan också för det föreslagna särskilda uppdraget att arbeta med inventering och dokumentation av romska vittnesmål. Kompetensen i ”oral history” vid Malmö Universitet är synnerligen viktig för ett museum som i hög grad ska arbeta med minnesberättelser. Med detta sagt tillstyrker Malmö Universitet utredningens bedömning att museets insamlingsarbete, dokumentation och utställningsproduktion bör ske i samarbete med forskare.

Malmö Universitet tillstyrker förslaget att det i samverkan mellan museet och närliggande lärosäte(n) skapas en kraftfull forskningsmiljö som leds av en professor med delad tjänst mellan museum och akademiskt lärosäte. Ett forskningsråd bör finnas för att stödja denna verksamhet.

Museets lokalisering

Utredningen tar inte explicit ställning för museets lokalisering. Däremot diskuteras kriterier för en lokalisering. Utredningen bedömer att museet bör förläggas på en plats med historisk betydelse i sammanhanget, vidare bör det lokaliseras i närheten av lämpligt universitet för samverkan och att det kan ha en hög publiktillströmning, inte minst av skolelever.

Mot bakgrund av dessa kriterier menar Malmö Universitet att staden Malmö är en optimal lokaliseringsort, som uppfyller samtliga kriterier. För det första var Malmö den stad som en stor majoritet av överlevarna kom till vid sin ankomst till Sverige. Med hjälp av en stark mobilisering av invånare, ideella organisationer och kommun kunde ett värdigt flyktingmottagande skapas. De ”vita bussarnas” och fartygens ankomst lever i hög grad kvar i stadens identitetsskapande processer. Därtill arbetade flera av de barn och ungdomar som beviljades inresa från Nazityskland, genom den så kallade *chaluz*-kvoten under åren 1933–1941, på skånska bondgårdar. Likaså var Malmö tillsammans med andra orter vid Öresundskusten centrala för den omfattande räddningsaktion av danska judar som kom till stånd 1943. Såväl lokala organ som organisationer och individuella människor mobiliserade sig brett för att göra räddningsaktionen möjlig. Bland annat belönades Malmö FF:s ordförande Eric Persson med danska konungens tapperhetsmedalj för sina och föreningens insatser.

I Malmö finns också Malmö Universitet, som framstår som synnerligen lämpat för samverkan med Sveriges museum om Förintelsen. Vid Malmö Universitet finns en nationellt och internationellt uppmärksammas stark miljö med bred erfarenhet av och djup kompetens i arbete med ”oral history”. Inom ramen för denna miljö finns det forskare som explicit arbetar med Förintelsen som kulturarv och som har en lång erfarenhet av att intervjua flyktingar och överlevande, men även av att arbeta med olika samlingar från och om överlevande, andra migranter, romer och andra nationella minoriteter. Det finns också en lång erfarenhet av att undervisa om Sverige och Förintelsen. Inom samma miljö finns dessutom en omfattande

forskning om historiebruksfrågor. Men inte minst har den starka forskningsmiljön kring migrationsfrågor inom Malmö Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare och vidare kring mänskliga rättigheter stor betydelse för museet. I anslutning till dessa miljöer finns omfattande utbildningsprogram kring ”oral history”, kulturarvspedagogik, migration och mänskliga rättigheter. En annan värdefull forskningsinriktning vid Malmö Universitet är den växande forskningen om fascism och antifascism i ett historiskt perspektiv.

Vid det närliggande Lunds Universitet finns, liksom i Malmö, omfattande forskning kring historiebruksfrågor, vilket torde vara centralt för museets verksamhet. Här finns också erfarenheter av betydelsefulla forskningsprojekt kring Förintelsens minneskulturer, men också kring i Sverige marginaliserade grupper som exempelvis romer. Vidare finns det en omfattande forskning inom mänskliga rättigheter och migration.

Båda lärosätena har dessutom stora lärarutbildningar, Malmö är störst i landet, vilka är betydelsefulla för museet i relation till uppdraget att aktivt arbeta mot skolor. Lärarutbildningen i Malmö har också lång erfarenhet av samverkan med museer och andra kulturarvsinstitutioner. Vid Malmö Universitet finns också utbildning och en växande forskningsmiljö kring kulturarvspedagogik.

Vidare finns i Malmö närhet också Köpenhamns Universitet och Roskilde Universitetscenter.

För det tredje finns det i Malmö en mycket stor besökspotential. Malmö museer har stora besöksvolymer och är genom sina insatser för de överlevande 1945 ett exempel på ett viktigt besöksmål redan idag för överlevande och deras efterlevande, vilket påtalas i utredningen. Staden är rikets tredje största, stadd i snabb tillväxt och med en starkt växande besöksnäring. Närheten till Köpenhamn, en av världens stora turistmagneter, har inneburit en omfattande internationell turism med hög besökspotential till Malmö, men också att museet hamnar i en av Europas största storstadsregioner.

För det fjärde går det också att återropa det centrala skriftliga material som, vilket listas i utredningen finns vid exempelvis Universitetsbiblioteket i Lund och Malmö Stadsarkiv.

Malmö Universitet är således mycket positivt till etablering av Sveriges museum om Förintelsen och förespråkar en lokalisering till Malmö.

Mats Greiff, professor i historia, Malmö universitet